

deme souhlasit s tvrzením, že demokracie je charakterizována, zjednodušeně řečeno, vládou elity z pověření a pod kontrolou lidu (mas). Prakticky z toho vyplývá, že nástroje uplatňování etiky je nutno cílevědomě a silněji uplatňovat na příslušníky elity. Jedná se o elitu sféry ekonomické, politické i vyšší úředníky veřejné správy.

Smyslem tohoto příspěvku nejsou teoretické aspekty etiky, ale její praktická hlediska. Tato hlediska a nástroje jsou významné i v souvislosti s ekologií a všeobecně dobrým společenským prostředím dnes i v budoucnosti. V naší společnosti, která je v přechodovém stadiu ekonomickém, politickém i sociálním, bychom měli etiku aktivně prosazovat a publikovat statě otevřeně se zabývající jak její užitečností, tak jejím manažmentem.

Literatura

- Etzioni, A., 1995: Morální dimenze ekonomiky. Victoria Publishing, Praha.
 Steinmann, H., Löhr, A., 1994: Základy podnikové etiky. Victoria Publishing, Praha.
 Venclovský, F., 1997: Dějiny českého ekonomického myšlení do roku 1948. Nadace Universitas Masarykiana, Brno.
 Dytrt, Z., Roudný, R., Skipala, J., Volejníková, J., 1997: Etika podnikání a veřejné správy. VUSTE-Envis, Praha.

Doc. Ing. Radim Roudný, CSc. (1935), děkan Fakulty ekonomicko-správní, Univerzita Pardubice, Studentská 84, 530 09 Pardubice.

E-mail: radim.roudny@upce.cz

JOZEF ZELENKA

Environmentální etika v podnikání

J. Zelenka: Environmental Ethics in Business. Život. Prostr., Vol. 32, No. 6, 302–305, 1998.

The importance and approaches of shallow and deep ecology in terms of environmental protection have been discussed for a long time. Environmental ethics in business is a synthesis of both approaches. Its dimension is not only restricted by the immediate influence of the firm on environment. It also includes communication among all groups involved and responsibility for complex influence of product within all its life cycle. In ethic code of the firms the emphasis is put to the environment. The environmental management systems are being established, part of which is also the environmental policy.

Globální společnost konce 20. století donucena nepříznivými změnami životního prostředí a vyčerpáním zdrojů, hraničícím s vizí konce civilizace, začíná hledat řešení problémů degradace biosféry a negativních jevů společnosti ve vědě, technice, legislativě, ekonomice a v dalších změnách ve společnosti. Současně si klade zásadní otázky o vztahu člověka a biosféry. Jsou nastoleny a různě zodpovídané etické otázky o právech lidského jedince, lidských skupin a celé současné populace ve vztahu k budoucím generacím a právu na život všech živých bytostí na Zemi. Nejobecnější etickou otázkou ve vztahu k životnímu prostředí je otázka o odpovědnosti lidí za nenarušený vývoj celé biosféry (obecněji – lidem

dostupné části vesmíru) v současnosti i budoucnosti. K významným směrům environmentální etiky, odlišujícím se svými východisky a závěry, patří mimo jiné antropocentrická etika, psychocentrická etika, biocentrická etika, ekologický holismus aj. Všechny směry environmentální etiky přinášejí zvažování míry odpovědnosti člověka především v souvislosti s jeho vědomím, které mu umožňuje vedle mnohotvárné reflexe okolního světa ovlivňovat a predikovat jeho vlivy na biosféru. Abstraktní myšlení a vytvoření technosféry současně prosadilo hegemonii člověka v makrosvětě.

Podnikatelská sféra svým vlivem na spotřebu zdrojů, přetvářením zdrojů na výrobky a nežádoucí vedlejší

efekty v životním prostředí a vlivem na charakter spotřeby (marketing – zejména podpora prodeje) nejvíce negativně ovlivňuje stav biosféry a v mnoha oblastech i lidské společnosti. V souvislosti s úvahami o obsahu a potenciální realizaci různých koncepcí environmentální etiky se pokusíme zhodnotit vliv podnikatelské sféry a chování spotřebitelů na současnost i budoucnost rozvinuté společnosti.

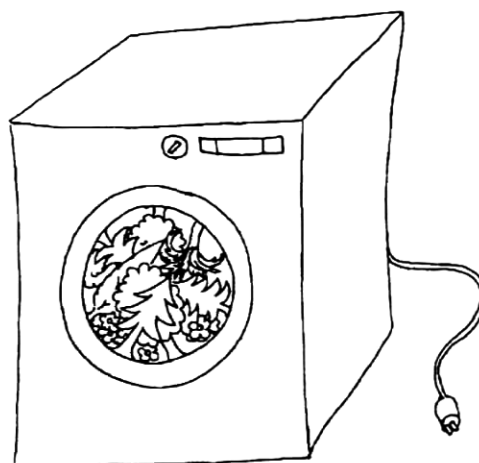
Podnikání, spotřeba a antropocentrická etika

V dějinách lidské společnosti postupně roste lokální a od začátku průmyslové a zelené revoluce i globální vliv především výrobní sféry, zemědělství a spotřeby vyrobených statků na životní prostředí. S rostoucím vlivem roste i odpovědnost v rovině etické i rovině reálných skutků. Dosavadní vývoj podnikání i spotřeby můžeme v oblasti "čistě liberálního podnikání" označit v optimálním případě jako antropocentrickou (lidsky orientovanou) etiku, jejímž cílem je dosáhnout uspokojení potřeb ("blahobytu") jedince, skupiny lidí nebo altruisticky i celé lidské společnosti. Vzhledem k tomu, že další směry environmentální etiky jsou "duševním vlastnictvím" pouze úzké skupiny odborníků a v podnikatelské sféře se neuplatňují, v našich úvahách věnujeme pozornost především antropocentrické etice.

Přestože mnozí autoři (např. Singer, 1993) považují antropocentrické pojetí etiky jako nedostatečné s ohledem na postavení člověka v biosféře a jeho rostoucí odpovědnost za její stav, lze při důkladnějším rozboru najít zásadní rozpory východisek i závěrů antropocentrické etiky a lidmi přetvářené reality:

- klesající kvalita životního prostředí negativně ovlivňuje zdraví lidské populace (snížení filtrační schopnosti stratosférického ozónu, rezidua v potravinách, smog aj.), také snižuje estetické uspokojení lidí z neperušené krajiny a snižuje i pocit bezpečí nyní a zejména v budoucnosti ("strach z budoucnosti"), negativně ovlivňuje faunu a flóru bezprostředně využívanou člověkem (poškození lesů, vymírání ryb ve sladkých i slaných vodách aj.),
- vyčerpání zdrojů omezuje práva dalších generací na obdobnou úroveň uspokojení potřeb,
- rostoucí hustota populace a vznik megapolí přináší problémy sociální, hygienické, zdravotní (např. stres),
- struktura spotřeby má přímý negativní vliv na kondici a zdraví populace (alkohol, cigarety, nadměrné množství masa a masných výrobků).

Úvahách o souvislostech antropocentrické a dalších směrů environmentální etiky lze jít ještě dále. Podle současných poznatků přírodních věd tvoří biosféra složitě fungující systém, v němž ovlivnění jejích i zdánlivě málo významných článků může mít komplexní a zatím

z pohledu současných znalostí obtížně předvídatelné následky. Proto základní premisu antropocentrické etiky – zajištění potřeb lidí – musíme při její realizaci rozšířit nejen na obnovitelné a neobnovitelné zdroje, ale i na zachování dalších částí biosféry, které nejsou využívány jako zdroje, ale mohou jimi v budoucnosti být, resp. podmiňují využívání zdrojů (tropické rostliny s potenciálně léčebnými účinky, zachování všech podstatných článků trofických úrovní). Pokud rozšíříme naše úvahy i na informační potřeby lidské společnosti, musíme požadavek na minimalizaci ovlivňování biosféry rozšířit i za její hranice. Z úhlu pohledu těchto úvah je zřejmé, že mezi různými směry environmentální etiky existuje objektivně velmi úzká souvislost, daná mimo jiné rozsahem hmotných i nehmotných potřeb člověka.

Podnikatelská etika a reflexe environmentální etiky

K současnému podnikání patří u dlouhodobě se rozvíjejících firem pojmy jako podniková kultura, etické kodexy, politika jakosti, environmentální politika, podnikatelská strategie. Společným rysem všech uvedených pojmů je především vztah firmy k zákazníkům, jehož nejčastějším deklarativním prohlášením je poskytování vysoké jakosti produktů a zákazník jako priorita. V etických kodexech a různých prohlášeních se vyskytují další zásady:

- dodržování všeobecných etických zásad a psaných i nepsaných standardů jakosti pro dané povolání,
- nezneužívání vlastního postavení k získání konkurenční výhody,
- specifické zásady pro danou oblast podnikání – např. poskytování nezkrácených informací veřejnosti, mlčenlivost, nezávislost,
- vysoká profesionalita zaměstnanců a kontinuální odborný růst,
- výkon pouze daného povolání.

Vzhledem k požadavkům zákazníků s rostoucí environmentální orientací ve vyspělých zemích se v etických kodexech firem (často jako součást jejich marketingové strategie) objevují environmentální předsevzetí deklarující snížení vlivu firmy a jejich výrobků na životní prostředí jako prioritu. Jejich obsahem (explicitně nebo implicitně deklarovaném) je zaměření na snížení spotřeby zdrojů, resp. jejich udržování (péče o les, půdu, vodní zdroje), snížení vlivu firmy na životní prostředí (odsiřování, čištění odpadních vod aj.), vyjádření obecné odpovědnosti a závazek poskytovat pravdivé informace o životním prostředí atd. Inspirací pro firmy může být Podnikatelská charta pro trvale udržitelný rozvoj, publikovaná v r. 1991 Mezinárodní obchodní komorou. Několik konkrétních příkladů:

- Charta Mezinárodní asociace public relations (IPRA) o environmentální komunikaci (1991) obsahuje mimo jiné odpovědnost, že poskytované informace a propagované výrobky jsou v souladu s cílem trvale udržitelného rozvoje.

- Etický kodex FEANI (Euroinženýr) v části společenská odpovědnost deklaruje odpovědnost k přírodě, životnímu prostředí, bezpečnosti a zdraví a za činnosti vedoucí k užítku lidstva a dosažení jeho blahobytu.

- V prospektech leteckých společností (např. Swissair) se zdůrazňuje odpovědnost k životnímu prostředí z hlediska šetření zdrojů a recyklace materiálu (letadla s minimální spotřebou, optimalizace pojiždění po letišťích recyklace obalů aj.).

Samostatnou kapitolou je zavádění environmentálních manažerských systémů, kde se jako součást systému požaduje vytvoření environmentální politiky. Environmentální politika by měla vycházet z environmentálně-etických zásad daného typu podnikání a měla by být neformálním základem pro stanovení environmentálních cílů. Naplňování environmentální politiky se stává povinnou součástí firemní kultury a ovlivňuje vytváření environmentálního vnímání a environmentální etiky u zaměstnanců.

Příkladem je environmentální politika Spolku pro chemickou a hutní výrobu, a. s., deklarující prioritu při ochraně a tvorbě životního prostředí a trvalém zlepšování environmentálního profilu firmy, rozpracovanou v konkrétních krocích: nedílnou součástí veškerých podnikatelských úvah a činností je vyhodnocení vlivu na životní prostředí, deklarována je také minimalizace environmentálních rizik, spolupráce na regionálních programech pro zlepšení čistoty Labe a čistoty ovzduší, odstranění starých environmentálních zátěží, otevřená komunikace s veřejností a se zaměstnanci.

Práva spotřebitele a legislativa

Právy spotřebitele a občana se zabývá mnoho deklar-

ací, vyhlášení, legislativních norem, úvah. Listina základních práv a svobod deklaruje mimo jiné právo člověka na život a svobodu práv, uplatňovanou "bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení". Práva člověka mohou být omezena zákonem, pokud je to nezbytné pro ochranu zdraví nebo ochranu přírody. Přístup vychází výrazně z antropocentrické etiky.

Mezinárodní organizace spotřebitelských svazů (IOCU) deklaruje osm základních práv spotřebitele, kde vedle práva na bezpečnost výrobků, odškodnění za vadný výrobek nebo službu, informace o užívání výrobků a o jejich možných vedlejších účincích, volném výběru zboží, vzdělání, uspokojení základních potřeb a zastupování, je deklarováno právo na zdravé životní prostředí včetně opatření, která zajistí, aby používané výrobky a služby neohrožily životní prostředí po dobu jejich užívání, resp. likvidací po ukončení doby životnosti.

Legislativa týkající se životního prostředí, zdraví, bezpečnosti, jejímž typickým zástupcem jsou směrnice a nařízení EU, je zaměřena především na ochranu spotřebitele před negativními vlivy výrobků, na ochranu jednotlivých složek životního prostředí a regulaci chování firem a jednotlivců. Základem environmentální legislativy ve vyspělých zemích je koncepce trvale udržitelného rozvoje a jejími moderními prvky jsou metody EIA, propracovaná ochrana krajiny, úplný zákaz používání vybraných látek, ekonomické regulativy chování. Legislativa tak doplňuje zatím nedostatečné působení etických zásad a vyhlášení.

Místo etiky v koncepci trvale udržitelného rozvoje

Koncepce trvale udržitelného rozvoje je v ucelené podobě obsažena v Deklaraci z Rio de Janeiro o životním prostředí a rozvoji (1992). V zásadách 1 až 4 jsou antropocentricky deklarovány základy koncepce:

- lidské bytosti stojí v ohnisku zájmu o trvale udržitelný rozvoj, mají právo na zdravý život, který je v souladu s přírodou,
- státy mají plné právo užívat své vlastní zdroje ve shodě s vlastní politikou péče o životní prostředí a rozvoj, zároveň jsou zodpovědné za to, aby činnosti, které spadají pod jejich jurisdikce nebo kontrolu, nepoškozovaly životní prostředí jiných států nebo území, která pod jejich jurisdikci nespádají,
- právo na rozvoj musí být naplňováno tak, aby odpovídalo potřebám současných a budoucích generací, pokud jde o stav životního prostředí,
- v zájmu dosažení trvale udržitelného rozvoje musí

ochrana životního prostředí tvořit nedílnou součást procesu rozvoje a nemůže být chápána odděleně.

Další zásady deklarace se zabývají praktickou realizační koncepcí, přičemž deklarativně vymezeno je řešení několika globálních problémů rozvoje lidské společnosti – demografického vývoje, ztráty kulturní identity, nebezpečí válečného konfliktu. Koncepce trvale udržitelného rozvoje je podrobněji rozpracována a je nadějí pro další vývoj lidstva. I ze znění deklarace ze Summitu Země vyplývá důležitý závěr: harmonický rozvoj lidstva a biosféry bude možný, jestliže budou splněny minimálně následující podmínky: lidstvo vyřeší své globální problémy, nastoupí na cestu harmonického a demokratického rozvoje a bude se soustavně zabývat všemi důležitými etickými problémy svého interního rozvoje i vztahu k biosféře. Takovým etickým problémem je mimo jiné vztah k možnosti změny živých organismů (genová manipulace), možnosti přímého ovládnutí živých bytostí (využívání elektrostimulace neuronů), euthanasie (kvalita života a možnost zřeknout se práva na život).

Ve vyspělé společnosti, deklarující směřování k trvale udržitelnému rozvoji, by mohly být aplikovány "vzorové" (typické) etické kodexy podnikatele, resp. spotřebitele.

Základní environmentálně-etický požadavek vztahu člověka a biosféry – odpovědnost za zachování fauny, flóry a funkce ekosystémů vůči současné i dalším generacím lidí (nebo ještě lépe biocentricky vůči vzácnému jevu – životu) – se začíná projevovat v antropocentrické podobě a výrazně snížené šíři v podnikatelské sféře i ve sféře spotřeby ve vyspělých zemích. Odpovědnost je většinou zúžena na zachování zdrojů, snížení nejzávažnějších vlivů na životní prostředí a zachování vybraných rostlin a vyšších živočichů. Zůstávají zachovány základní rozpory – podnikání je svou podstatou extenzivní, obdobně spotřeba lidí má extenzivní charakter a dosud je charakterizována absolutním růstem množství spotřebovávaných hmotných statků. U mnohých odvětví je jejich charakter obtížně slučitelný s environmentální etikou (masný průmysl, těžební průmysl, automobilový průmysl).

Celý náš výklad se týkal především vyspělých zemí. U zemí rozvojových by environmentálně-etické požadavky měly obsahovat zejména následující zásady:

- stabilizace populace dobrovolným rozhodnutím systematicky vzdělávané populace,
- zachování a rozvíjení tradičních přístupů souladu domácího obyvatelstva a lokálních ekosystémů ("přírodní etika"),

- minimalizace vlivu rozvoje společnosti na životní prostředí maximálním využíváním ekotechnologií a přednostním zaměřením na jiný než hmotný rozvoj ("hledání třetí cesty").

Vzorový etický kodex podnikatele

- prioritou ochrana životního prostředí,
- soustavné budování firemní kultury,
- trvalé zlepšování environmentálního profilu firmy,
- vývoj a výroba environmentálně šetrných výrobků s deklarovanou odpovědností za vlivy výrobku na životní prostředí v celém jeho životním cyklu – jakost výrobku spojit s nízkou spotřebou zdrojů pro jeho výrobu a spotřebu,
- pravdivá a otevřená komunikace o vlivu firmy na životní prostředí se všemi zájmovými skupinami (spotřebitelé, veřejnost, držitelé akcií apod.).

Vzorový etický kodex spotřebitele

- minimalizovat vlastní vliv na životní prostředí a svým chováním chránit životní prostředí,
- kupovat pouze environmentálně šetrné výrobky a minimalizovat tak spotřebu výrobků, na jejichž výrobu se spotřebovalo velké množství zdrojů,
- část své spotřeby věnovat na projekty pro zlepšování životního prostředí, snižování chudoby a vzdělávání v zemích třetího světa, výzkumné environmentální projekty,
- hledat uspokojení svých potřeb ve větší míře v duševní oblasti, vztazích mezi lidmi, vlastním vzděláváním a zajištění vzdělání pro své děti, sportu a dalších aktivitách volného času,
- zlepšit svoji životní správu a omezit spotřebu masa a masných výrobků (menší vliv zemědělské výroby na životní prostředí, snížení zabíjení zvířat).

Literatura

- Deklarace z Rio de Janeiro o životním prostředí a rozvoji, 1992.
Singer, P., 1993: Praktická etika. Cambridge University Press, 2. vydání.

RNDr. Josef Zelenka, CSc. (1960), vědecko-pedagogický pracovník katedry managementu Fakulty řízení a informačních technologií Vysoké školy pedagogické, Víta Nejedlého 573, 500 03 Hradec Králové.
E-mail: josef.zelenka@vsp.cz